

Миодраг В. ЈОВАНОВИЋ*
Универзитет Црне Горе
Филолошки факултет Никшић

Оригинални научни рад
Примљен: 1. 10. 2022.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ПОГЛЕД НА ЛЕКСИКУ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА У ПУТОПИСИМА ИЗ ЦРНЕ ГОРЕ

У књизи Чудесни кутови путописне прозе Григорија Божовића налази се сегмент Преко црних брда, настао инспирацијом аутора путовањима по Црној Гори (углавном Катунском нахијом). Осврћући се на језик путописа у овом се раду бавимо лексемама (и њиховим дијалекатским ликом) које имају, по нашем мишљењу, стилистичку функцију у Божовићевим остварењима.

Кључне ријечи: Григорије Божовић, путописи, Црна Гора, лексема, туђице, фонетски лик, творба ријечи, језик и стил, поетска слика.

Путописац Григорије Божовић, у овом књижевноумјетничком жанру, даје литерарну слику о многим крајевима, насељима, рељефу, о људима и њиховом менталитету. Сlike са путовања по Старој Србији – Рашка, Косово и Метохија, Македонија, Стари Влах; Трмеђи; Шумадији, Црној Гори, Старој Херцеговини, Босни, Босанској крајини, Далматинској Буковици итд. са израженом емоционално-експресивном обојеношћу јесу синергија научно-документарног и умјетничког. Чудесни кутови је трећа књига Изабраних дела Григорија Божовића, збирка путописне прозе настале у периоду од 1923. до 1930. године – у њој је тематски сегмент Преко црних брда (211–234) посвећен Црној Гори¹. Ту се налазе три путописа посвећена Катунској нахији: Катунска тајна, Прича и стварност, Код Бајица; један затвору у Подгорици –

---

* jmisko@ucg.ac.me

¹ У Божовићевој књизи *Путописи* (Завод за уџбенике, Београд, 2016. године) за неке будуће анализе налазе се други путописи из разних крајева Црне Горе, кроз које је пролазио и с одушевљењем о њима писао – штампани у тематским цјелинама: Писма из Црне Горе (797–818), Крајина Лазара Сочице (819–886), Низ Дробњаке (887–908), Некадашња трмеђа (909–986), С оне стране Таре (997–1016) и др.

Јусовача; и Никшићу – Данашње чојство – укупно 23 странице текста који је предмет наших анализа.

Иначе, у Божовићевим путописима истраживачи су највише тражили литерарна достигнућа, само се успутно осврћући и на језик којим је писац дао слику са својег путовања (на стилски и изражајни квалитет Божовићеве путописне слике) – јер се „путопис као књижевни жанр састоји од описа природе, насеља, историје те земље, описа људи и начина њиховог живота, описа догађаја који су се десили писцу у тој земљи и размишљања која је писац поводом тога имао” [Дошлић 2021: 97]. Путописи су „документарна слика једног времена, прожета историјским чињеницама” [Росић 2016: 267].

О литерарним донетима Божовићевих путописа изрицана су противрјечна мишљења, од оних који хвале његов језик и стил (умјерено или с одушевљењем) до оних који у његовом путописном тексту виде мало књижевноумјетничког. Међу овим првима нарочито се истиче приређивач путописне прозе Чудесни кутови Гојко Тешић: „Григорије Божовић је мајстор реалистичког писма, изузетан стваралац у оној групацији коју нови историчари обиљежавају одредницом регионалисти; један од највећих и најбољих писаца тзв. документаристичке прозе” (стр. 280). Приређивач у Прилозима за биографију Григорија Божовића износи и сличне оцјене Милана Кашанина: „Са изванредним познавањем народних људи и земље упоредо иду мајсторство причања, богат језик и оригиналан стил” (стр. 302). Лијепе ријечи изрицали су и други – „Код Божовића је стил раскошан: за оно што слика – спреже блиставе метафоре и компарације, а за појмове из друштвеног живота увек нађе праву реч, која је у нас обично скрајнута на периферију вокабулара” [Ђуровић 2006: 172]; „Његово око много види, срце филантропски проосећа, радознали дух интимно доживљава људе и пределе, а перо новинарски ажурно у песничке слике све претвара и твори уметничко штиво” [Дошлић 2021: 95]; „Проза Божовићева местимично је сушта Поезија. Проза Божовићева обилује страницама које се само срцем могу читати и душом у се упијати. То те узноси” [Рајковић 2021: 55]. С друге стране, није мали број ни оних који у изразу Григорија Божовића не виде ништа поетично, нити језик и стил његових путописа представља неки бисер у овом жанру. Такве оцјене се крећу од умјерених – „Григорије Божовић путописац гледано у контексту наших путописаца прве половине двадесетог века је скромнијег домета. Међутим, не може се порећи да он у свом путопису не проговара аутентичним изражајним гласом, нити превидети неки снажни пасаж његовог путописа” [Ристић 1994: 102]; „Метафоричка густина у текстовима Г. Божовића није превелика. Проста нарација је основна одлика његова стила. Језик Божовићев је разноврстан, измешан, узбуркан, понекад богат, али ипак, најчешће шкрт” [Јовић 1992: 21]; до изразито негативне коју је у Крлежиној Енциклопедији Југославије за Григорија Божовића написао Ели Финци, а која много више представља политичку анатему, него реалну литерарну оцјену: „Релативно лексичко богатство језика, локалан колорит у мотивима и извесна способност анегдотског развијања фабуле и дочаравања атмосфере, преварили су извесне критичаре да у њему виде озбиљног реалистичког

приповедача, мада је његово дело лишено сваког озбиљнијег стваралачког основа” [према приређивачу Чудесних кутова Гојку Тешићу – 278].

Милош Ковачевић сматра да је у освјетљењу Божовићевог дјела до сада „најмање пажње поклањано најзначајнијем аспекту његовог књижевноумјетничког поступка – а то је лингвостилистички аспект”, односно „употреби одређених језичких јединица у стилистичке сврхе” [Ковачевић 2021: 264]. Минимални текст у коме се очитује ефекат стилематичности којим умјетник има за циљ и резултат „естетско-умјетничку вриједност дате јединице” јесте лексема, која је често праћена и фонетским, творбеним и флексијским одступањима од норме.

Основни ауторски текст Божовићевих путописа (и приповиједака) је екавски, али се налази и екавско-ијекавска варијација, која никако не може бити случајна. У туђем говору типични представници староцрногорских говора из Катунске нахије редовно ће „изговарати” двосложну вриједност некадашњег дугог *jata* у негативним облицима глагола *јесам*: ... *нијесам* ја Саво мали мусави но Саво Вујовић из Бјелица (Прича и стварност, 217); а *нијеси* ми је подарио но сам је зарадио, чоче, ка и сваки ваљаст Црногорац (Прича и стварност, 220); *Нијесам* убио, а да сам казао бих (Данашње чојство, 231); ...ја опет *нијесам* ни женетина ни лажац, ни лупеж, но Поповић! (Данашње чојство, 233); чак и у ауторовом језику: *Нијесу*, чоче, баш тако само... Кезуни... (Прича и стварност, 220). Штавише, припадност ликова црногорском поднебљу у двама горњим примјерима додатно доприноси и црногорска узречица *чоче*². Репартиција *ијелје*, „у туђем говору” правилно је извршена и у другим приликама, па бисмо рекли да је Божовићев крај (Стари Колашин), прије скоро сто година, када су писани ови путописи, заправо био ијекавско-екавски: Реци нам право зашто си нагрдио *човјека* и како је било? – упита га судија (Данашње чојство, 232); ...али се *сјетих* да више није црногорско (Данашње чојство, 232) // Немој, чујеш ли, *вријежати* (Прича и стварност, 220). Извршено је јотовање секвенци *д* + кратко *јат*, за постизање локалне боје говорника са ијекавског терена (лексема *ђед* и *прађед*): „Чујеш ли ме, ти Винаверу, којему се презиме не свршава на *ић* и којему се не зна како му се зва ни отац а камоли *ђед*: *нијесам* ја Саво мали мусави но Саво Вујовић из Бјелица, којему се зна отац и *ђед* и *прађед*” (Прича и стварност, 220). Асимиловани облици (*хт*- > *ић*-) потврђени су у имперфекту глагола

² Иначе, Божовић у својим радовима понекад воли да нагласи (без прецизних лингвистичких анализа) како његови ликови говоре српским језиком на црногорски начин. На примјер, у причи Два мученика „жандарм Вуко, Морачанин, говори, дакако, српским језиком на црногорски начин, примерице: А што си утегао те опенке ка каква женетина тијем узицама? – раздра се на њега мој Вуко, готов да дода још нешто из црногорског речника” – „тај говор упућује на припадност говорника васојевићком говорном типу” [Рајковић 2016: 51, 53]. У наведеној реченици препознају се двије дијалекатске црте српског језика (али не на црногорски ни васојевићки начин) – лексема *опенек* и *тијем* много су ширег ареала од Црне Горе – о објема: рефлексу некадашњег полугласника (који у говорима српског језика може бити и *е*) и двосложном рефлексу *jata* као наставку старе тврде промјене писали смо у књизи *Полугласници и јат у говорима Црне Горе*, ЦАНУ, Посебна издања (монографије и студије, књига 82, Одјељење умјетности, књига 23, Подгорица, 2011.

хтјети (у путопису Данашње чојство, 232): Иако је крупнији и јачи од мене, *шћах* му се осветити; *Шћах* побјећи, али ми би напаст – вије једна жена.

Одређени стилистички задатак имају и неке друге фонетске карактеристике лексема. У писму разносача новина Сава Вујовића из Цетиња Станиславу Винаверу, који га је у „Времену” погрдно назвао „Саво мали мусави”, крије се једна типична особина староцрногорских говора (и ширег ареала) – прогресивном асимилацијом финална вокалска група *-ао* дала је *-а*: *ка* и сваки ваљаст Црногорац: *прича сам ти и њева!...*” (Прича и стварност, 220). Однос *з/ж* (испред наставка *-иват*, обично у различитим формама глагола (-)казивати у народним говорима не одговара књижевној норми, а облик народног говора (са *ж* умјесто *з*) употребио је и Григорије Божовић: ... да је било онако како ја *кажујем* (Данашње чојство, 233). У црногорским говорима, углавном источнохерцеговачког типа, квалификативне замјенице на *-кав* упроштавају сугласничку групу *кв > к*. Описујући затвор Јусовачу у Подгорици код Божовића се јавља упроштен фонетски лик што не одговара стању у говорима Подгорице и околине – стр. 227: Ја сам по судбини често чинио *оваке* походе; Али окови лаки, не *оваки* као код нас, које смо ваљда од Турака наследили. У путопису Данашње чојство Божовић пише о Никшићу, гдје је ова замјеница са упроштеном секвенцом *кв* обичнија, а у његовом језику налазимо и народни и књижевни лик – стр. 233: ... на *таком* месту није хтела остати дужна обична плебејка, нека Јанковића одива; // Хоћу, господине судија, али само под *оваквом* погодбом... У црногорским говорима присвојне замјенице *мој*, *твој* и *свој* у генитиву и акузативу јављају се у сажетом и несажетом лику (*свога/својега*) – несажети лик је типичнији, а ова варијанта је и Божовићев избор (редовно са покретним вокалом): Развија се у најлепшега Црногорца *својега* времена, у чудо господске отмености (Катунска тајна, 213); То је *мојега* покојнога оца (Код Бајица, 224); На једној жалости сетила се *својега* одлучнога рода Ђурашковића... (Данашње чојство, 230). Један осамнаестогодишњи Дробњак убио *својега* братучеда што му је некад избио око (Данашње чојство, 231). Пронашли смо у Божовићевом језику, додуше у туђем говору затвореника из подгоричке Јусоваче, и народни лик показне замјенице *овај* – *ови*: За *ови* пас настало је тешко вријеме: старо измакло, ново још ненаучено (Јусовача, 232).

Као један од микростилистичких поступака Божовићевих у десет приповиједака из збирке Мој Колашин³ Милош Ковачевић посвећује покретним вокалима. И у језику путописа из тематске цјелине Преко црних брда препознали смо закључке овога лингвисте – Григорије Божовић као стилски маркиран употребљава вокал *у* – у дативу, гдје је обичнији у тој позицији вокал *е*: Такође – од камена *никому* ни камена (Катунска тајна, 212); Име Катунске нахије вечно ће тврдити да је лаж од камена *никому* ни камена, само да се прегне, само кад се душа узме у зубе... (Катунска тајна, 212); и предлог *про-*

³ Између Божовићевих приповиједака и путописа не постоји оштра демаркациона линија: „Велики број путописа могли бисмо сврстати у приповедачки жанр, јер по многим својим карактеристикама подсећају на приповетке” [Дејановић/Реџић Мирковић 2021: 364].

тив с покретним вокалом у има статус стилски маркираног⁴: ...писао сам некад чланке из Турске *противу* владавине кнеза Николе, изговарао недобро реч „Бајице” (Код Бајица, 222). Божовић множинске облике именица *пут* и *вал* не проширује инфиксима *-ов/-ев-*: ...ко зна какви би наши *пути* били (Прича и стварност, 219); напореда са *путови*: Црногорци су кроз стене проседали *путове*, чували јавну безбедност и поредак... (Јусовача, 226) // ...и од Верига броји пенушаве *вале* морске (Катунска тајна, 213). С друге стране, проширење се биљежи у лексеми *звер*: Нису овде *зверови* и само злочинци (Јусовача, 228). Познато је, збирни бројеви се у савременом језику углавном употребљају са непромјенљивим обликом за све падеже – зато је један примјер у облику множине броја *деветоро* посебно интересантан, а није се могао чути у говору Подгорице, чији злогласни затвор Јусовачу Божовић описује: Али зар је лакше било толиким јунацима по турским тамницама иза *деветора* врата и десете браве дубровачке? (Јусовача, 228).

Стварајући стилско-поетску слику, путујући кроз крш Црне Горе, одушевљен и таквим пејсажом Катунске нахије, која се налази иза црних брда, метафорично га описује: „Јер то није какав горски хрбат, каква црна планина, но пучина начичкана црна стења, које је из ње изникло као какви од кише потамњели пластови по равном сенокосу...”. У свему томе синоними *камен* и *криш* (нема потврде за *кам*) имају и стилистички потенцијал: Даворила је шака заточника без хлеба и воде, окамењена на суровом *камену*... (Катунска тајна, 215); Из *камена* се извија искра (Катунска тајна, 215) // Све куће од тесаника, по *кришу* више лепо озиданих црквица (Камена тајна, 214); Онако исто као у Конавлима, али по *кришу*, а не доле у пољу (Прича и стварност, 218). Од обију лексема множина је збирна – *камење*: Ваљало је очекивати да се те избеглице претворе у *камење*, јер *камење* камени, а не храни људско биће (Катунска тајна, 212); и *кршевље*: Доиста голо, црно *кршевље* је Црна Гора. Сиромашно станиште љуте сиротиње (Данашње чојство, 229). У Божовићевом језичком изразу именице *нада* и *вођа* јављају се као именице мушког рода I врсте на сугласник – *над* и *вођ*: Кад крвничка свадба прекине

⁴ Ауторов стил карактерише честа употреба сложених предлога са *крај*, од којих су неки, у односу на стање у савременом српском језику, у датим синтагмама, доста необични: ...он се искрада у маслинак *онкрај* калуђерских зидина и саставља песме (Калуђерска тајна, 213); *Искрај* огњишта дочека нас домаћица (Код Бајица 223); ...као што су подизане за нашега средњовјековља по Великој Хочи и у Вароши испод Маркова града *украј* Прилепа (Катунска тајна, 214); Још као мали слушао сам о злогласној Јусовачи *украј* Подгорице (Јусовача, 225). Појачану стилску вриједност, с обзиром на данашње прилике, може се приписати и предлогу *мимо*, који Божовић употребљава са акузативом: ...историјску гласитост онако непоречно уклесало владика Раде, *мимо своје Његуше, мимо још чувеније Чево* (Код Бајица, 223). Неки прилози које Божовић понекад употреби не слажу се са народним говорима краја о којему пише, при чему је аутору омиљен прилог *дајбуди* (бар, барем, најмање): да му се одужимо *дајбуди* признањем и све што је доброга дало нацији (Код Бајица, 222); Као да је свако од њих *дајбуди* барјактар, као да нико од њих нема злочина (Јусовача, 228); једном употријебљен прилог *потоље* није потврђен у црногорским говорима (али јесте у ликовима *потоље/пошље*): ... *потоље* често подлегао чак и добро непровереним искушењима брзога уопштавања (Јусовача, 225); прилог *пређе* (такође једном употријебљен) одлика је и народних говора: Овде разумем множину, народ; његов нагон, полет и дух и снагу. И *пређе* и данас (Јусовача, 225–226).

живот једној држави, ту нема *нада* (Катунска тајна, 212); Само његови *вођи* могу да омахну (Јусовача, 226).

Одређене стилистичке маркере у језику Божовићевих путописа налазимо и код глагола. На примјер, глагол *називати* припада II врсти (*називати* – *називљем*): Арбанаси Црну Гору *називљу* црним брдима (Катунска тајна, 214); Још је снажно код њих оно што је Марко Миљанов назвао чојством и јунаштвом, а што ми *називљемо* чашћу, поштењем, човештвом, отвореношћу и тако даље (Данашње чојство, 230). У облику презента потврђена је и употреба некадашњег глагола *велѣти, који је у црногорским говорима високог степена учесталости: *Веле* људи да су Црногорци нерадници и лењивци, да воле много да говоре, да седе по крчмама и добро поједу и попију (Прича и стварност, 217). У крајевима о којима Божовић пише, у међусобној комуникацији типичних говорника, аорист је жива категорија, а у његовим путописима фреквентна употреба аориста доприноси постизању експресивности и емоционалном виђењу и пејсажа и ликова. Из бројних потврда дајемо неколика примјера: *Пристадоше* и брзо због тога *навукосе* нову одору Васо Мартиновић чак *припаса* и нов силав, али без револвера. Стога му за снимање *заденух* у појас свој револвер. И као да му га *поклоних*... (Код Бајица, 224); *Отрча* да нареди за нашу пријаву управнику завода (Јусовача, 227); Он ме *шчеп*а и *обори* (Данашње чојство, 232). Ауторов стил обиљежавају неки глаголи (и друге ријечи), који су обликом и творбом (и семантички) необични у односу на фонд савременог српског језика: Тад сам ја коначно *намрзао* Јусовачу (Јусовача, 225); Слободно састављају засебне кругове, разговарају и *разоноћавају се* (Јусовача, 227); ...причало се и гудило уз гусле, да би брци одскакали у висине, руке *полетале* у леденице... (Прича и стварност, 217); Кућица мала, око ње *успремљено*, дрва *услоњена* (Прича и стварност, 218).

Одрична рјечца *не* омиљени је начин творбе именица, придјева и прилога, што се може сматрати особеношћу стила Григорија Божовића. При томе, поред већине сложеница које потврђују рјечници: ...ово село одиграло *немалу* улогу (Код Бајица, 222); ...писао сам некад чланке из Турске противу владавине кнеза Николе, изговарао *недобро* реч „Бајице” (Код Бајица, 222); Њена је *недобра* слава допирала преко брда на обале Ибра и Ситнице (Јусовача, 225); Покрај свеколике њене *незгодности* ја сам у Јусовачи опет видео једну установу (Јусовача, 227), налазе се и оне које је према овом моделу сам створио, иако их не налазимо у рјечницима, својом новином лијепо функционишу: Црна Гора!... Утиску придолази одмах други, још страшнији: црна и *небијела*!... (Катунска тајна, 214); ...ви и на ведру дану видите само црну пучину, слику смрти и *небивања* (Катунска тајна, 215); Испред решетке на главним вратима оне чувене и тешке робијашнице бејаше свега један стражар, под оружјем, али *незабринут* и миран (Јусовача, 227). Уочљиво је присуство деривата са суфиксом *-ост*, што свакако чини особеност стила Григорија Божовића (у неким примјерима, с обзиром на данашње језичко осјећање, примјећује се ограничена могућност таквог споја: Није ово производ једне горштакче *показности* (Прича и стварност, 219); Цетиње није само *показност*, нити сујетна опсена Николе Његоша, није ни простачка варка

(Прича и стварност, 219–220); Извикују се оне и озлоглашавају до *језовитости* (Јусовача, 225); Видиш крш, сиротињу, свакако *убогост* (Катунска тајна, 214); Варка је то. Обмана је: гладни људи не тешу камен, *убогост* не зида цркву (Катунска тајна, 214); Црногорци воле крчму више но Турци. ...Ту они оштре своју беседу, кале *уљућеност* и надметање (Катунска тајна, 215).

Већ је примијећено да су у језику Г. Божовића занимљиви поједини спојеви ријечи који су резултат ауторовог стила, при чему су они или потпуно неуобичајени или врло ријетки, а „тешко је у сваком од датих примера одгонетнути шта је метафоричко, шта је застарело, шта је произашло из особености индивидуалног стила Г. Божовића” [Јовић 1992: 16]. Наш увид у путописе Преко црних брда потврђује наведену тенденцију, а издвојени примјери између „потпуно неуобичајени” или „врло ријетки” (како их и ми наводимо) не подразумевају оштру границу између њих. Потпуно неуобичајени: Кад *крвничка свадба* прекине живот једној држави, ту нема нада (Катунска тајна, 212); ...чуде се леди, заљубљују кнегиње: какав *отмени дивљак* (Катунска тајна, 213); Желео сам да видим Црногорце око *пјана стола* (Код Бајица, 222); Нешто сасвим слично арнаутској одаји, лонци витешкој, а не *пјаној механи* (Код Бајица, 222); Шћепаном на друму остављани *цекин кушања* ради недељама је остајао недирнут, каже прича (Јусовача, 226); Врло ријетки: Оставили су своја родна села и *доносне градове* и пошли за својим чобанима у стење испод Ловћена (Катунска тајна, 212); Не села, но *летња бачила*, сточарске појате (Катунска тајна, 212); ...да би опет створила једну народну државу и да би Белога орла, српскога и царскога, скрајнула од *освајачке поруге* у једно мало карсно поље (Катунска тајна, 215); Црногорци су гладовали али нису заборављали да су царски потомци и да њихова *бежанијска резиденција* ваља да буде опет у тесаном камену (Прича и стварност, 219); ...а *господска лжса* као да је никад није давио тешки сеоски посао (Код Бајица, 223); На једној жалости сетила се својега *одлучнога рода* Ђурашковића... (Данашње чојство, 230).

Стварање Божовићеве литерарне слике, естетичке функције његовог језика, често се постиже сударом старе и нове ријечи, при чему је овај писац отргнуо од заборава, из данашње перспективе гледано, многе застареле ријечи чија је употреба у наше вријеме (у књижевном језику и дијалектима) сведена на минимум, или су чак неразумљиве. Из путописа Преко црних брда – без претензије да их преводимо или тражимо по лексиконима (а неке би требало) дајемо дио материјала, сматрајући ову чињеницу једном од Божовићевих стилских доминанти, при том мислимо да су ријетко локалног карактера, него су углавном дио ширег штокавског ареала:

Докосовски Зећани, богати и слободни, издизали су своја стада на летовник у ове крше, *шиљући* за њима не своје синове но подложне Влахе и Арбанасе да ту оснују катуне (Катунска тајна, 212); ...да буде какав *грановесан* катунски главар који би се само *облизивао* на крвне умире као вук на свежу *стрв!*... (Катунска тајна, 214); Ни *зажежена* на обичној одваљеној од крша плочи (Катунска тајна, 214); *Дивотно* је оно као и његова гласина (Катунска тајна, 214); Куцао је ту један живот епских узмаха, једна најлепша

нехарица грубој сили, дивљачкој најезди (Катунска тајна, 215); *Даворила* је шака заточника без хлеба и воде, окамењена на суровом камену... (Катунска тајна, 215); Једва с десне стране *назрете* Ђеклиће са сакривеним кућама испод стена (Катунска тајна, 215); ...*најжеженијим* златом давно га је већ од нас из равница и плодних удолина закупила катунска нахија (Катунска тајна, 215); Роди му шљива и крушка, гради жбанове и *ложнице*, иде у печалбу као терзија и *ваљар* (Прича и стварност, 218); Био је главар и сердар а *наджирвао* само онда кад је то будалама и слабићима било потребно (Прича и стварност, 217); Јуначки понели завете да се са дивном *старинином* не прекине (Прича и стварност, 219); И за тили час после овога *обрете се* пред нама сто са хлебом, сиром, пршутом, кобасицама и *вимом* (Код Бајица, 224); Но други не *преваља* преко себе ни један језик црногорски од Косова!... (Јусовача, 225); Умела је Црна Гора вазда да се *скрди* кад је требало бранити огњиште (Јусовача, 226); Од некадашње Јусове куле проширена је наша робијашница, прости турски *зиндани* (Јусовача, 227); Време и закон ударили *засовницу* на вратима њихове слободе (Јусовача, 228); Чекао је да одрасте, *њивећи* осећај одмазде (Данашње чојство, 231); Али што ме не суде за то, но за чисту *патвору* (Данашње чојство, 231).

Да Божовић употребом синонима несумњиво води рачуна о стилу, о дотјераној реченици у којој се намјерно избјегава монотонија и избјегава понављање истог лексема на малом растојању (у истој или сусједним реченицама, па и наредним страницама истог путописа) потврђују сљедећи примјери: Један ванредно уман *судац* ми понуди да видим људе у притвору... Ово су *судије*, нећу да кријем (Данашње чојство, 231); Ране су му све с леђа и он *каже* да си га мучки напао – *вели* му иследник (Данашње чојство, 232); ...да би најзад постао наш највећи *песник* (...) певајући као први да је звање свештено *поете*, као други да његовој судби нема подобне на земљи; ... свемогућство светом тајном чати само души пламена *поете* (Катунска тајна, 213); Са страхопоштовањем се прилази, а *бодро* полази са Његуша (Катунска тајна, 212); Дивна је загонетка владика Раде и зато се *весело* полази са Његуша (Катунска тајна, 214).

Различите стилске функције у језику Григорија Божовића имају и позајмљенице – најчешће турцизми, углавном семантички прозирни, који се могу чути и у другим народним говорима:

А ко сте ви? (...) *Фукара* и избеглица, нерадници и лупежи... (Катунска тајна, 215); Хајде гладна *фукаро* (Катунска тајна, 216); А да није било владике Данила, Мустајкадићи би и данас водили спорове по Цетињском пољу за турске *мезаре* и *вакуфе* (Прича и стварност, 219); *Шићаром* се купило жито, кава, шећер и платно (Прича и стварност, 217); ...теглио трешњеви *чибук* и сркала одлична кава (Прича и стварност, 217); Ишао је он ... да по Лапанту као *гаваз* чува оне који се боје, јер се он нигде није бојао ... да заради хлеба (Прича и стварност, 217); У камену, довољно неосветљена, нездрава и страшна *хапсана* (Јусовача, 227); Са страхопоштовањем су то шапугали по *ћепенцима* (Јусовача, 226); Кукаћу за право и слободу црногорску до вијека. И са вешала и са *ченгела* (Данашње чојство, 231). И лексема *кезун* која се појављује у путопису Прича и стварност (стр. 220): Нијесу, чоче, баш тако само... *Кезуни*; има коријен у лику из турског језика (kesim – најам).

За Григорија Божовића се обично каже да је путописац-филолог, јер сам даје тумачења појединих лексема, у путопису Данашње чојство (229) интересантно је његово тумачење турског „*кара*” у *Карађорђе* и *Карадаг* (Црна Гора): „Нису Турци Вожда прозвали Карађорђем што је био црн у обичном значењу те речи. За тај наш придев Турци имају другу реч и њу увек дају. Реч кара значи љут, значи нешто што се јавља у највећој мери, значи „над” или „нај”. Према томе Вожд био би Љути Ђорђе. Ђорђе мимо свакога другога Ђорђа, као што је карасевдах раван „севдаху над севдасима”. Слично је значење и имена Карадаг. Више је то љута гора него црна гора”.

Вјерном преношењу духа и атмосфере простора (и личности) које Григорије Божовић дочарава доприноси и одабир лексике која има стилистичку улогу у тексту, коју карактерише (поред документарне, реалистичке) и емоционално-експресивна обојеност, тј. снажан лични доживљај. У том правцу, јасна је функционална употреба дијалектизама (са особеностима у фонетском лику, творби ријечи, флексији), при чему ширина простирања одређене лексеме географски превазилази пишчев говор (и завичајни и локални, о којој области Божовић пише); неке су архаичне лексеме, које се могу наћи у лексиконима српскога језика, у Божовићевим путописима Преко црних брда поново активирани, па се могу посматрати и из дијахронијске перспективе. Свакако, необична значења и употреба лексике (дијалекатског лика или позајмленице), употријебљених у стилистичке сврхе, јесте изнова инспирација за истраживање и нове оцјене о Божовићевој путописној прози.

ИЗВОРИ

Григорије Божовић: *Чудесни кутови (путописна проза)*, Библиотека Изабрана дела, Јединство, Приштина 1990.

ЛИТЕРАТУРА

Дејановић/Реџић Мирковић 2021: Милица Дејановић, Емилија Реџић Мирковић, Слојеви лексике материјалне културе у путописној прози Чудесни кутови Григорија Божовића, *Етика и естетика Григорија Божовића*, Тематски зборник водећег националног значаја, Филозофски факултет Косовска Митровица, Културни центар „Стари Колашин”, Зубин Поток, 363–374.

Дошлић 2021: Мишо Дошлић, Путописна књижевност и Григорије Божовић, *Етика и естетика Григорија Божовића*, Тематски зборник водећег националног значаја, Филозофски факултет, Косовска Митровица, Културни центар „Стари Колашин”, Зубин Поток, 95–107.

Ђуровић 2006: Радосав Ђуровић, Нека запажања о језику Божовићевих путописа по Староме Влаху, *Језик и стил Григорија Божовића*, Зборник

- са научног скупа одржаног 16. и 17. фебруара 2005. године у Косовској Митровици и Зубином Поток, Филозофски факултет Косовска Митровица, Стари Колашин, Зубин Поток, 169–180.
- Јовић 1992:** Душан Јовић, Људи и њихов језик у делима Григорија Божовића, *Баштина*, Институт за српску културу, Приштина, Лепосавић, 9–22.
- Ковачевић 2021:** Милош Ковачевић, О карактеристичним микро и макро-стилистичким особинама прича Григорија Божовића, *Етика и естетика Григорија Божовића*, Тематски зборник водећег националног значаја, Филозофски факултет, Косовска Митровица, Културни центар „Стари Колашин”, Зубин Поток, 263–281.
- Рајковић 2016:** Љубиша Рајковић, Функција дијалектизама у прози Григорија Божовића, *Поетика Григорија Божовића* (тематски зборник водећег националног значаја), Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 47–56.
- Ристић 1994:** Јордан Ристић, Језик и стил Божовићевих путописа, *Стремљења*, часопис за књижевност, уметност и културу, Год. 34, бр. 8/10, Приштина, 96–102.
- Росић 2016:** Тиодор Росић, Национални карактер и менталитет у путописима Григорија Божовића, *Поетика Григорија Божовића* (тематски зборник водећег националног значаја), Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица, 255–275.

Miodrag Jovanović

AN OVERVIEW OF THE LEXIS USED BY GRIGORIJE BOŽOVIĆ
IN HIS TRAVEL WRITING FROM MONTENEGRO

Summary

The faithful conveyance of the spirit and atmosphere of an area (and personality), as depicted by Grigorije Božović, is enhanced by his choice of lexis, which has a stylistic role in the text, and is also characterized (in addition to its documentary, realistic role) by an emotional-expressive color, i.e. a strong personal experience. In that sense, the functional use of dialectisms is understandable (with all the idiosyncracies of phonetic variants, word derivation, inflexion), whereby the scope of distribution of a certain lexeme geographically extends beyond the author's speech (both that of his hometown and of the area Božović is writing about). Some archaic lexemes, which can be found in the lexicons of the Serbian language, have been reactivated in Božović's travel writing from Montenegro, *Preko crnih brda*, and can also be viewed from a diachronic perspective. The combination of old and new words has an esthetic function, while lexemes of Turkish origin, which Božović uses in his travel writing, have a transparent meaning, and are understandable in all the speeches of Serbia.

Key words: Grigorije Božović, travel writing, Montenegro, lexemes, borrowed words, phonetic imagery, derivation, language and style, poetic imagery.